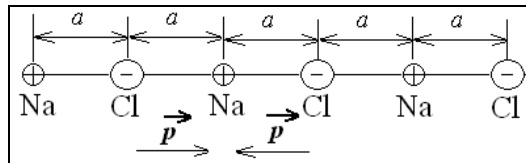

20. КЛАСИЧЕСКА МИКРОСКОПИЧЕСКА ТЕОРИЯ НА ЙОННАТА ПОЛЯРИЗУЕМОСТ НА ПИЕЗОЕЛЕКТРИЧНИТЕ СВОЙСТВА НА КРИСТАЛИТЕ

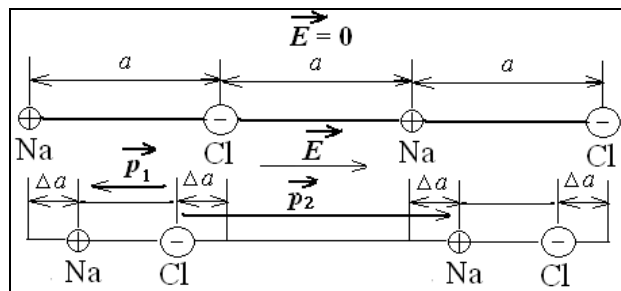
1. Йонна поляризуемост на кристали

Разглеждаме NaCl като линеен кристал. Кристалът може да се разглежда като съвкупност от противоположно ориентирани диполи с големина $\vec{p} = \frac{q}{2} \vec{a}$. Общият диполен момент на такъв кристал, при $\vec{E} = 0$, е $0: \vec{P} = \sum_i \vec{p}_i = 0$.

Фиг. 1. Линеен кристал на NaCl.

Взаимното отместване на положителните и отрицателните заряди в ЕК на кристалите във външно електрично поле (ЕП) $\vec{E} \neq 0$, води до възникване на индуциран диполен момент.

Фиг. 2. Линейна верига на йонен кристал с диполи: $\vec{p}_1 = \frac{q}{2} \cdot (a - 2\Delta a)$ и $\vec{p}_2 = \frac{q}{2} \cdot (a + 2\Delta a)$.

В ЕП $-\vec{E}$ електричните сили (от закона на Кулон: $F = q \cdot E$) се уравниават от еластичните сили (от закона на Хук: $F = k \cdot 2\Delta a$; k - коефициент на еластичност).

За един заряд уравнението за движение е:

- (1) $-q \cdot E + k \cdot 2\Delta a + k \cdot 2\Delta a = 0$, Δa - отместване на йоните от равновесното им положение
- (2)
$$\Delta a = \frac{q \cdot E}{4k}$$

Индуцираният диполен момент, който възниква от сумирането на два противоположно насочени диполни моменти $\frac{q}{2} \cdot (a - 2\Delta a)$ и $\frac{q}{2} \cdot (a + 2\Delta a)$ е:

- (3) $P_{инд} = \frac{q}{2} \cdot (a + 2\Delta a) - \frac{q}{2} \cdot (a - 2\Delta a) = 2q \cdot \Delta a$ - това е диполният момент на 1 молекула.

Заместваме Δa от (2):

- (4)
$$P_{инд} = \frac{q^2 \cdot E}{2k} = \alpha_{йон} \cdot E$$

- (5)
$$\alpha_{йон} = \frac{q^2}{2k}$$
 - йонна поляризуемост на кристала

Общият индуциран момент в единица обем, съдържащ N молекули е:

$$(6) \quad P_{\text{инд}} = N \cdot \alpha_{\text{йон}} \cdot E = \chi_{\text{йон}} \cdot E$$

$$(7) \quad \chi_{\text{йон}} = N \cdot \alpha_{\text{йон}} - \text{диелектрична възприемчивост на кристала}$$

При диелектриците обикновено се работи с ϵ , като $\epsilon = 1 + \chi$ е относителната диелектрична проникваемост.

2. Атомна поляризуемост (електронна)

Обуславя се от отместването във външно ЕП на електронната обвивка спрямо ядрото на малки в сравнение с размерите на атома разстояния, при което се образува електричен дипол. Нарича се още електронно - деформационна или еластична поляризуемост:

$$\alpha_{\text{ел}} = r^3, \quad r - \text{атомен радиус.}$$

3. Ориентационна поляризуемост

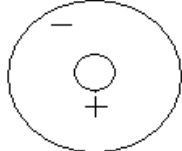
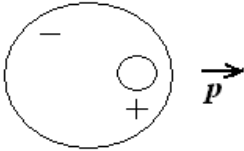

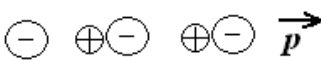
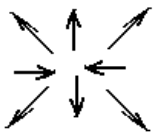

Възниква в кристали с постоянен диполен момент $\vec{p}_0$. В ЕП диполите се ориентират по посока на $\vec{E}$, а топлинното движение ги дезориентира.

$$(8) \quad \alpha_{\text{ор}} = \frac{p_0^2}{3kT}$$

k – константа на Болцман.

Общата поляризуемост в постоянно ЕП е:

$$(9) \quad \alpha = \alpha_{\text{йон}} + \alpha_{\text{ел}} + \alpha_{\text{ор}}$$

Поляризуемост	Без ЕП ($E = 0$)	В постоянно ЕП ($E \neq 0$): $\rightarrow E$
Атомна (електронна)		
Йонна		
Ориентационна		

Фиг. 3. Поляризуемост без ЕП и в постоянно ЕП.

В променливо ЕП, поляризуемостта зависи от честотата.

$$(10) \quad \alpha_{\text{ел}} = \frac{q^2}{m} \cdot \frac{1}{\omega_0^2 - \omega^2}$$

ω_0 - резонансна честота на поглъщане на ЕМВ ($\omega_0 = (k/m)^{1/2}$);

k - коефициент на еластичност; m - маса на електрона.

$$(11) \quad \alpha_{\text{йон}} = \frac{q^2}{m^*} \cdot \frac{1}{(\omega_0^2 - \omega^2)}$$

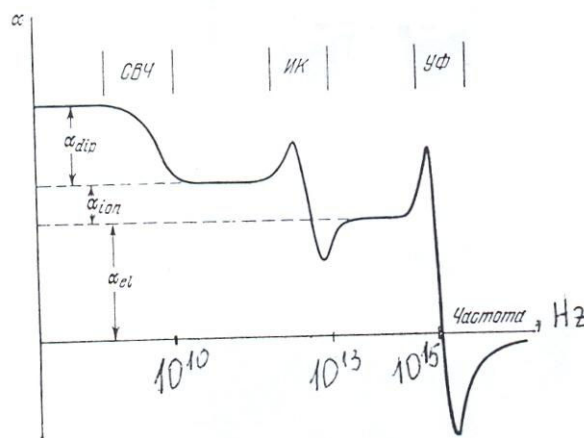
$$\frac{1}{m^*} = \frac{1}{m_A} + \frac{1}{m_B}$$

m^* - приведена маса на молекулата;

m_A - маса на положителния йон;

m_B - маса на отрицателния йон.

$$(12) \quad \alpha_{op} = \frac{p_0^2}{3kT} \cdot \frac{1}{1 - i\omega t}$$

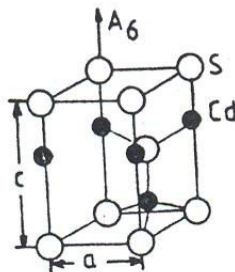

Фиг. 4. Честотна зависимост на вещественната част на пълната поляризуемост α .

- ✚ При твърдите тела, които съдържат постоянни диполи трите механизма играят роля при ниските честоти на прилаганото ЕП, макар и в различна степен.
- ✚ Диполната компонента не може да следва по-бързи от 10^{10} Hz изменения.
- ✚ Йонната поляризуемост дава принос в α до 10^{13} Hz, а електронната - до 10^{15} Hz.
- ✚ В областта на оптичестките честоти ($f > 10^{13}$ Hz) диелектричната проницаемост се обуславя почти напълно от електронната поляризуемост. Частта на йонната и ориентационната поляризуемост при високи честоти е малка, поради инертността на диполите, молекулите и йоните.

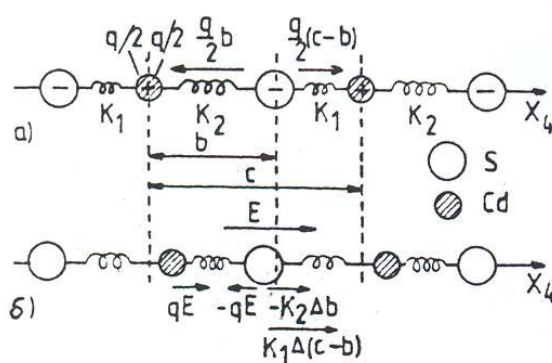
4. Прав и обратен пиезоелектричен ефект

Ще разглеждаме ефектите от гледна точка на микроскопичната теория в кристали със структура от типа на вюрцит – CdS, ZnO. Две хексагонални КР с най-плътна опаковка отместени по направление $\vec{X}_4$ на разстояние $\frac{3}{8}c$.

Фиг. 5. Структура на вюрцита (CdS).

В направление $\vec{X}_4$ на ос $C_6 \equiv 6$, йонните образуват еднакви верижки свързани с винтова ос 6_3 .

Фиг. 6. Винтови верижки в кристала на вюрцита в направление $\vec{X}_4$:

а) без ЕП б) в постоянно ЕП.

Ще разглеждаме различни въздействия върху кристала от типа на вюрцита – прилагане на механично напрежение и на външно електрично поле - $(T_{ij}, \vec{E})$.

Разглеждаме 1 верига в направление $\vec{X}_4$, т.к. йоните от слоевете на Cd и S се отместват на еднакво разстояние при тези външни въздействия - $(T_{ij}, \vec{E})$.

Предполагаме, че:

- 1) Йоните S^{2-} имат заряд $(-q)$, а Cd^{2+} - заряд $(+q)$.
- 2) Йоните са свързани помежду си с пружини с различна твърдост (еластичност) - κ_1 и κ_2 , т.к. съседните йони са разположени несиметрично.
- 3) Веригата се разделя на звена с дължина c , съдържащи два дипола $\frac{q}{2}(c-b)$ и $(-\frac{q}{2}b)$.

Диполният момент на една молекула е:

$$(13) \quad p_0 = \frac{q}{2}(c - 2b)$$

Ако средата е полярна ($P_0 \neq 0$), то $b \neq \frac{c}{2}$ и в равновесно състояние на кристала, равновесната поляризация на 1 обем, съдържащ n молекули е:

$$(14) \quad P_0 = \frac{nq}{2}(c - 2b)$$

Този едномерен модел ползва взаимната връзка между механичните и електричните свойства на пиезоелектричен кристал.

4.1. Прав пиезоелектричен ефект

$$P_i = d_{ikl} T_{kl}$$

Под действието на механично напрежение, верижката се деформира. Изменението на разстоянието c и b води до изменение на поляризацията:

$$(15) \quad P = \Delta P_0 = \frac{nq}{2}(\Delta c - 2\Delta b)$$

4.2. Обратен пиезоелектричен ефект

$$S_{ij} = d_{ikl}^* E_k$$

Електричното поле отмества в противоположни направления положителните и отрицателните йони и разстоянието ($c - b$) се увеличава, а разстоянието b се намалява. При нееднаква еластичност на пружинките възниква деформация.

5. Връзка между T (механично напрежение), S (механична деформация) и E (електрично поле), P (поляризация)

От условието за равновесие на всички йони, след прилагане на ЕП:

$$(16) \quad -q \cdot E + k_1 \cdot \Delta(c - b) - k_2 \cdot \Delta b = 0$$

Равнина, перпендикулярна на ос b последователно се пресича от пружинки κ_1 и κ_2 за съседни вериги, т.к. разстоянието между две съседни вериги по направление на b е $c/2$. В първия случай, силата с която дясната част на пружинката действа върху лявата е:

$$(17) \quad F_1 = k_1 \cdot \Delta(c - b) \text{ - пружинка } \kappa_1 \text{ се разтяга}$$

Във втория:

$$(18) \quad F_2 = k_2 \cdot \Delta b \text{ - пружинка } \kappa_2 \text{ се свива}$$

Силата действаща на тази площ, т.е. механичното напрежение (N - брой верижки пресичащи единица площ, перпендикулярна на S_6) е:

$$(19) \quad T = \frac{N}{2} \cdot k_1 \cdot \Delta(c - b) + \frac{N}{2} \cdot k_2 \cdot \Delta b$$

$N = n \cdot c$, n - брой йони от даден вид в единица обем.

$$(20) \quad T = \frac{n \cdot c}{2} \cdot [k_1 \cdot \Delta c + (k_2 - k_1) \cdot \Delta b]$$

От (16) $\Rightarrow$

$$-q.E = k_2.\Delta b - k_1.\Delta c + k_1.\Delta b$$

$$\Delta b.(k_1 + k_2) = -q.E + k_1.\Delta c$$

$$(21) \quad \Delta b = -\frac{q.E}{k_1 + k_2} + \frac{k_1}{k_1 + k_2}.\Delta c$$

Заместваме (21) в (15) и получаваме:

$$(22) \quad P_{\text{инд}} = \frac{n.q}{2} \left(\frac{2q.E}{k_1 + k_2} + \frac{k_2 - k_1}{k_1 + k_2}.\Delta c \right)$$

$$(23) \quad P_{\text{инд}} = \frac{n.q^2}{k_2 + k_1}.E + \frac{n.q}{2} \left(\frac{k_2 - k_1}{k_2 + k_1} \right).\Delta c$$

$$(24) \quad \boxed{P_{\text{инд}} = \chi_{\text{йон}}.E + e.S}$$

(23, 24) $\rightarrow$ първият член $\sim E$ - определя йонната поляризация;
вторият член $\sim S$ - изразява правия пиезоелектричен ефект

$$(25) \quad \boxed{e = \frac{n.q}{2} \left(\frac{k_2 - k_1}{k_1 + k_2} \right).c}$$
 - пиезоелектричен модул, тензор от III ранг

$$(26) \quad \boxed{\chi_{\text{йон}} = \frac{nq^2}{k_1 + k_2}}$$
 - йонна поляризуемост на кристала

$$(27) \quad \boxed{P_{\text{инд}} = (\chi_{\text{йон}} + \chi_{\text{ел}})E + eS}$$
 - пълна поляризация

$$(28) \quad D = \varepsilon_0 E + P = \varepsilon E + eS$$

или $D_i = \varepsilon_{ij} E_j + e_{ijk} S_{jk}$,

където $\varepsilon = \varepsilon_0 + \chi_{\text{йон}} + \chi_{\text{ел}}$

$$P_{ij} = \chi_{ij} E_j, \text{ (CGSE)}, \quad \varepsilon_{ij} = \delta_{ij} + 4\pi\chi_{ij}$$

$$P_i = \varepsilon_0 \chi_{ij} E_j, \text{ (Si)}, \quad \varepsilon_{ij} = \delta_{ij} + \chi_{ij}$$

Заместваме Δb от (21) в (20)

$$(29) \quad T = \frac{nc}{2} \left(\frac{2k_1.k_2}{k_1 + k_2}.\Delta c - \frac{k_2 - k_1}{k_1 + k_2}.qE \right)$$

$$(30) \quad T = \frac{nc^2.k_1.k_2}{k_1 + k_2} \cdot \frac{\Delta c}{c} - \frac{nq.(k_2 - k_1)}{2.(k_1 + k_2)} c.E$$

Деформацията е: (31) $S = \frac{\Delta c}{c}$

$$(32) \quad \boxed{T = f.S - e.E}$$

(30, 32) $\rightarrow$ първият член $\sim S$ - определя механичната деформация;
вторият член $\sim E$ - изразява обратния пиезоелектричен ефект

(33)
$$f = \frac{nc^2 \cdot k_1 k_2}{k_1 + k_2}$$
 - модул на еластичност

От (25)
$$e = \frac{n \cdot q}{2} \cdot \left(\frac{k_2 - k_1}{k_1 + k_2} \right) \cdot c$$
 - пиезоелектричен модул

От (25), следва че $e = 0$, ако $k_1 = k_2$, т.е. пиезоелектричният ефект е обусловен от асиметрията на реакциите на силите за пружини с различна твърдост k .

Анализ на уравнение 30 или 32:
$$T = f \cdot S - e \cdot E$$

1. Неподвижно закрепен кристал

Отсъства деформация ($S = 0$), в случай на верижка със закрепени краища, ЕП създава само механично напрежение:

$$T = -eE$$

2. Кристалът е свободен

Отсъства механично напрежение ($T = 0$), ЕП предизвиква само механична деформация:

$$S = \frac{eE}{f}$$

Изложеният модел обяснява пиезоелектричеството в асиметрични йонни кристали.

За кристали като Те и Се, изградени от един тип атоми, електрическата поляризация създадена от деформацията се обяснява с изменение на разпределението на електроните.